

Den norske likedelingsmodellen – fra samfunnskritikk til hegemonisk styringsmodell

Margunn Bjørnholt
Magister i sosiologi, forsker
margunn.bjornholt@gmail.com

Abstract

This article takes as its starting point the critique of the male breadwinner model in early Norwegian family research and the radical model of equal sharing of breadwinning and care that was suggested by the sociologist Erik Grønseth. These ideas were implemented in an experimental research project in which both spouses worked part-time and shared household work in the 1970s, at the time when Norwegian family policies were in their formative years. Despite its ambition to influence family policy, the work-sharing model promoted in this project did not have any influence on policies, and the sharing of paid work and the reduction of working hours did not become an important issue in Norwegian gender equality policies. Rather, this article argues, gender equality policies have shrunk from a broad focus on sharing equally in the labour market and the family to a narrow focus on the sharing of parental leave.

Keywords: Work-life balance, work-sharing, part-time, gender equality, family policy

Innledning

Denne artikkelen representerer en refleksjon i etterkant av en oppfølgingsstudie jeg har gjennomført av Erik Grønseths aksjonsforskningsprosjekt "Ektefelledelt arbeidstid" fra tidlig på 1970-tallet.¹ I tidsspennet mellom pro-

sjektet og oppfølgingsstudien har det skjedd store endringer, både i lovgivning, utforming av velferdsgoder og praksiser, og ikke minst i teoretisering og syn på foreldreskap, parforhold og barn. Oppfølgingsstudien har handlet om erfaringene fra prosjektet i to generasjoner; denne artikkelen tar for seg ideene som dette prosjektet bygde på og hvordan det har gått med dem.

Prosjektet Ektefelledelt arbeidstid bygde på en kritikk av den mannlige forsørgermodellen og et ideal om likedeling av forsørgelse og omsorg, som ble formulert som en radikal samfunnskritikk innenfor den tidlige norske familieforskningen på 1950- og 60-tallet. I dag har en likedelingsmodell basert på dobbel fulltid og deling av omsorg fått hegemonisk status i forskning og politikkutforming, og i denne artikkelen vil jeg reflektere over denne transformasjonen fra radikal samfunnskritikk til statsfeministisk styringsmodell. Hvordan har det gått med det radikale endringsprosjektet i denne prosessen, og hvordan fikk dagens modell gjennomslag? Gjennom å gå opp disse sporene håper jeg å kunne bidra til et skråblikk på dagens likestillingsprosjekt.

Det er både likheter og viktige forskjeller mellom dagens konseptualisering og politikk på feltet og den likestillingsmodellen som prosjektet Ektefelledelt arbeidstid i sin tid søkte å realisere. Dette eksempelet er derfor egnet til å diskutere hvordan kunnskapsutvikling og politikkutforming skjer i et samspill og over tid, der noen ideer tas opp og nedfeller seg i politikk og andre ikke. Dette utfra en tanke om at like viktig som hvilke teorier og ideer som tas opp og blir til politikk, er hva som ikke får gjennomslag. Her kan Carol Bacchis policy-analyse være en fruktbar inngang. Bacchi (1999) er opptatt av å komme bak politikken og se på hvordan problemer har blitt konstruert, hvilke teoretiske og normative forutsetninger som ligger til grunn for problematiseringen, hva som blir resultatet av bestemte problematiseringer og, ikke minst, hva som forblir uproblematisk. Med denne tilnærmingen har hun analysert ulike sider ved likestillingspolitikk, og påpekt negative eller uintenderte følger av de forutsetninger og forforståelser som er innbakt i bestemte typer politikk og reformer.

Bacchis poeng er at all politikk har sine blindvinkler, og at skjulte forutsetninger for politikken ofte bidrar til å begrense effekten av konkrete tiltak, så som tiltak for likelønn, barneomsorg etc. Ved å undersøke og forstå de implisitte forutsetningene som er innebygd i politikken kan man foregripe og unngå negative effekter (Bacchi 1999).

Delt arbeidstid som alternativ samfunnsmodell

Prosjektet Ektefelledelt arbeidstid ble gjennomført etter initiativ fra og i samarbeid med Norges familieråd², ved dets leder Ola Rokkones. Med dette eksperimentelle prosjektet fikk Grønseth mulighet til å prøve ut gjennom et konkret forsøk de ideer om likestilling i familien gjennom likedeling av forsørgeransvar og arbeid i hjemmet som han hadde argumentert for siden 1950-tallet. Gjennom deltid for både for mor og far, og foreldreskift i hjemmet, representerte prosjektet et radikalt forsøk på å rokke ved den mannlige forsørgermodellen ved å endre fulltidsnormen i arbeidslivet og ved å likestille det ubetalte arbeidet i hjemmet med lønnsarbeid gjennom et arbeid-familiearrangement der begge foreldre skulle bidra like mye ute og hjemme (Grønseth 1975). Prosjektet hadde som ambisjon å påvirke politikken, og Norges familieråd var en aktiv pådriver, blant annet gjennom en egen lovkomité som foreslo reformer som skulle lette innføring av arbeidsdelingsmodellen. Komiteen foreslo blant annet skattereformer, økte rettigheter for deltidsarbeidere, økonomisk kompensasjon for deltid for lavtlønte og to ukers pappapermisjon i barseltiden (Norges familieråd 1975).

Det ble også gjennomført en survey som viste stor oppslutning om arbeidsdelingsmodellen i befolkningen (Glefsjell 1984). Surveyen viste at 45 prosent støttet en modell der begge foreldre jobbet deltid, mens bare 1 prosent støttet en toforsørgermodell der begge jobbet fulltid. Glefsjell konkluderte med at tatt i betraktning den sterke tilslutningen til arbeidsdelingsmodellen i befolkningen, syntes manglende politisk vilje å være den viktigste hindringen for å gjennomføre modellen i større skala. Til tross for at prosjektet ble gjennomført parallelt med utformingen av familie- og likestillingspolitikken på 1970-tallet og til tross for prosjektets ambisjon om å bidra til reformer, fikk prosjektet Ektefelledelt arbeidstid ingen innflytelse på familie- og likestillingspolitikken i sin samtid, og Norges familieråd mistet støtten over statsbudsjettet i 1978.

Prosjektet Ektefelledelt arbeidstid og dagens likedelingsmodell

Prosjektet Ektefelledelt arbeidstid siktet mot en likere fordeling av betalt arbeid og omsorg i samfunnet og i familien. Det la til grunn en to-sfæretenkning der husholdsarbeidet i hjemmet ble sett som likeverdig med det betalte arbeidet, og der omfordeling av det betalte og ubetalte arbeidet mellom kvinner og menn

ble satt inn i en større sammenheng. I tillegg til å fremme likestilling, var det et uttalt mål å begrense og fordele tid til lønnet arbeid for å gi rom både for kvinners karriere og menns deltakelse i familien. Familien som helhet sto i fokus, og parforholdet var viktigste endringsarena (Bjørnholt 2009a og Bjørnholt kommer). Det viktigste virkemidlet var å endre menns tilpasning til arbeidslivet, konkret ved at også mannen jobbet deltid og delte arbeidet i hjemmet, både husarbeid og omsorg. Prosjektet hadde et langsiktig tidsperspektiv, der målet var en varig bedre balanse mellom det betalte og ubetalte arbeidet, og der behovet for noen til å stelle hjemme ikke var avgrenset til spedbarnsfasen.

Dagens likedelingsmodell er derimot overveiende rettet mot spedbarnsfasen og deling av omsorg, og i økende grad mot deling av et bestemt velferdsgode: retten til betalt foreldrepermisjon i barnets første leveår. Farbarn-relasjonen og det individuelle foreldreskapet er i fokus, og virkemidlet er å endre menns relasjon til barnet gjennom økt uttak av permisjon, bygd på tanken om at økt farsinvolvering i første leveår skal gi økt vedvarende likestilling i fordeling av omsorgsansvar i hjemmet, som igjen skal forplante seg til arbeidslivet ved at også fedre representerer arbeidstakere med omsorgsansvar. Arbeidslivets fulltidsnorm har imidlertid langt på vei forblitt utematisert, og tanken om at også menn må redusere innsatsen i arbeidslivet for å skape rom for familien og ikke minst for å fremme partners karriere, som var en viktig motivasjon for mennene i prosjektet Ektefelledelt arbeidstid, synes fjern i dag. Fokus innenfor forskning og politikktutforming er snarere å øke også mors lønnsarbeid til fulltid (NOU 2008:6). Selv om 6-timersdagen igjen ble satt på dagsorden av den rødgrønne regjeringen midt på 2000-tallet, er det fortsatt lite fokus på å begrense arbeidslivet i forhold til familiesfæren, og både deling av arbeid og redusert arbeidstid har langt på vei falt ut av den offentlige debatten. Argumentene for 6-timersdagen har også endret seg, fra likestilling mellom kvinner og menn til inkluderende arbeidsliv og reduksjon av sykefravær. Likelønnskommisjonen (NOU 2008:6) rettet et eksplisitt fokus på betydningen av fordeling av omsorgsansvar for likestilling i arbeidslivet, men også Likelønnskommisjonen har bidratt til en forskyvning av likelønsspørsmålet i retning av deling av permisjon med forslaget om tredeling av permisjon utfra tanken om at omfordeling av ”omsorgsulempen” i spedbarnsfasen fra kvinner til menn vil gi økt likestilling mellom kvinner og menn i arbeidslivet også på lang sikt. Også Mannspanelet (2008) og senere Mannsmeldinga (St.meld. 8 (2008–2009)) fokuserte på deling av foreldrepermisjon, med forslag om økt fedrekvote. Disse forslagene har fått gjennomslag i politikktutform-

ing; fra sommeren 2009 ble fedrekvoten økt fra 6 til 10 uker. Om fedrekvoten og økt deling av permisjon har en slik effekt på likestillingen i familien og arbeidslivet som mange håper er et empirisk spørsmål. Så langt kan det synes som om troen på dette virkemidlet er sterkere enn det er forskningsmessig grunnlag for, og erfaringene med tredeling av permisjon på Island gir ikke grunnlag for å trekke konklusjoner om likestillingseffekter hverken i familien eller i arbeidslivet (Jonsdottir 2008, Eydal og Gíslason 2008 og Gíslason 2009).

Satt på spissen, ser det ut til at den opprinnelig radikale visjonen om et samfunn der kvinner og menn delte likt på arbeid og omsorg og der det var rom for både arbeid og familie for begge foreldre, har krympet til et snevert fokus på deling av permisjon i spedbarnstiden. Jeg vil her forsøke å rekapitulere denne utviklingen – fra radikal kritikk til hegemonisk styringsmodell og krympingen fra et ambisiøst prosjekt om likedeling av forsørgelse og omsorg til et begrenset prosjekt om deling av permisjon. Jeg vil anvende en genealogisk tilnærming, inspirert av Foucault, som representerer en selektiv og partiell tilnærming til historien: Ambisjonen er å kaste lys over bestemte spørsmål i egen samtid, der man først og fremst leter etter de betingelser og effekter i historien som har bidratt til dagens kunnskapsregimer og praksis (Venn 1998:125). Videre vil jeg, med utgangspunkt i begrepet ”psy-komplekset”, skissere et mulig norsk ”socio-kompleks”, der sosiologisk teori og begreper har spilt en rolle i danningen av de begreper og forståelsesformer om kjønn, likestilling og familie som ligger til grunn for samproduksjonen av kunnskap og velferdsstatlig politikkutforming i Norge.

Kunnskapsproduksjon og politikk som samproduksjon

Innenfor vitenskaps- og teknologistudier studeres produksjon av kunnskap, institusjoner og praksiser som samproduksjons- (Jasanoff 2004) eller samkonstruksjonsprosesser (Taylor 1995), som skjer blant annet gjennom ”grenseorganisasjoner”. Grenseorganisasjoner kan være uformelle, som sosiale bevegelser som tar opp og anvender vitenskapelig kunnskap og begreper for å påvirke politikk, eller de kan være mer formelle, som offentlige utvalg og komiteer der forskere deltar.

I studier av svensk velferdsstatsutvikling har regjeringsoppnevnte utvalg blitt sett som viktige grenseorganisasjoner (Wisselgren 2008 og 2008). Svenske

forskere på velferdsstat, likestilling og familiepolitikk tar i økende grad utgangspunkt i familiepolitikk som ”resultatet av en sammensmelting av politiske ambisjoner, reformer og politikkforslag fremsatt av samfunnsvitere som har deltatt som eksperter i regeringsoppnevnte utvalg” (Lundquist og Roman 2008:219, min oversettelse, se også Johansson 1992, Wisselgren 2006, 2008a, 2008b). Også i Norge er det en utbredt praksis at samfunnsvitere deltar som eksperter i slike utvalg innenfor sine forskningsområder.

Et norsk sosio-kompleks?

Begrepet psy-komplekset sammenfatter psykologiens og nabodisiplinenes formative rolle i produksjon av kunnskap, teknologier og regimer for kontroll og regulering av individet i løpet av 1900-tallet – en tid da familien, individuell adferd og relasjoner i arbeidslivet ble gjenstand for økende samfunnsmessig kontroll og styring (Castel 1973, Donzelot 1977, Ingleby 1984 og Rose 1985, 1999, 2008). Studier av psy-disiplinenes opprinnelse, institusjonalisering, utbredelse er opptatt av disse disiplinenes produktive rolle i skapingen av sitt eget studieobjekt gjennom de styringsteknikker som utvikles når visse ideer nedfeller seg i praksiser. Rose (2008) peker blant annet på hvordan bruken av survey-studier ikke bare måler holdninger og meninger, men hvordan man gjennom utstrakt bruk av slike studier også skaper bestemte typer borgere som ”har” og er beredt til å oppgi ”holdninger” og ”meninger” innenfor survey-studienes ramme. I tillegg til å nedfelle seg i institusjonaliserte teknikker og praksiser har begreper og teorier fra psy-disiplinene blitt en del av hverdagspråket, folkelige forståelser og populærkultur. Bengtsson (2007) hevder at psy-disiplinenes formative rolle i samfunnet har vært sterkest i den engelskspråklige verden, med et større fokus på individet og en mindre velferdsstat. Hun argumenterer for at i den sosialdemokratiske, svenske velferdsstaten, har sosiologi i større grad enn psykologi spilt en tilsvarende rolle som en formativ kraft i utformingen av samfunnet.

Flere har pekt på at vitenskapelig kunnskap har blitt tillagt stor vekt i oppbyggingen av den sosialdemokratiske velferdsstaten, og ifølge Slagstad representerer arbeiderpartistaten sosialismens omforming til en reformteknokratisk styringsideologi (Slagstad 1998:355). Sejersted (2005:236) fremhever særlig sosialøkonomien og de tekniske vitenskapene når han slår fast at politikerne lente seg tungt mot ekspertene, som dem som kunne transformere vitenskapelig innsikt til samfunnsmessig fremgang (264), mens Thue (1997) fremhever

sosiologien og de andre samfunnsvitenskapenes rolle som premissgiver og medkonstruktør av den sosialdemokratiske velferdsstaten. I Norge har Institutt for samfunnsforskning (ISF) fra etableringen i 1950 spilt en nøkkelrolle i oppbyggingen av samfunnsvitenskap som et viktig element i den sosialdemokratiske byggingen av velferdsstaten (Thue 1997). I 1950- og 60-årene representerte ISF et blomstrende faglig miljø for tverrvitenskapelig forskning på barn, oppvekst, familie og kjønnsrelasjoner. Denne forskningen involverte psykologer, sosialpsykologer – og sosiologen Erik Grønseth, som var sterkt inspirert av Wilhelm Reichs teorier. Disiplin-overskridende familieforskning i grenselandet mellom psykologi og sosiologi fortsatte utover 1970-tallet med et stort prosjekt på barnefamilier som ble gjennomført i samarbeid mellom ISF og Institutt for psykologi ved Universitetet i Oslo (Holter m.fl. 1975).

Den tidlige norske familieforskningen hadde et sterkt innslag av psykologi, og i den grad den har lagt grunnlaget for forståelsen av familie, sosialisering og kjønnsrelasjoner og politikken på familieområdet, befinner kanskje Norge seg mellom den anglosaksiske verdens psy-kompleks og Sveriges sosio-kompleks.

Teoretisering av kjønnsrelasjoner i 1950- og 60-årene

Grønseth formulerte en teoretisk kritikk av Parsons kjønnsrolleteori og den funksjonalistiske forståelsen av den kjønnskomentære familien allerede i 1956, og fra midten av 1950-tallet til 1970-tallet var det først og fremst Grønseth som teoretiserte sammenhengen mellom den mannlige forsørgerrollen, familiens autoritære struktur og kvinneundertrykkelse. Grønseth var på sin side sterkt inspirert av Margarete Bonnevie³, som i *Ekteskap og arbeide* i 1932 og senere verker formulerte mange av de tanker Erik Grønseth siden tok til orde for og videreutviklet. Kritikken av den mannlige forsørgermodellen var at den gjorde kvinnen avhengig av mannen, økonomisk og emosjonelt, videre at mannens forsørgerposisjon representerte en maktbase for menn og bidro til en autoritær familieform, mens menns manglende deltakelse i den nære omsorgen i familien hindret menn i å realisere sitt menneskelige potensiale. Mens Bonnevie var mest opptatt av gifte kvinners rett til og behov for betalt arbeid, var Grønseth også opptatt av de psykologiske og emosjonelle konsekvensene for menn av ikke å delta i den nære omsorgen for familien.

To andre forskere fra ISF, sosiologen Harriet Holter og psykologen Per Olav Tiller, samt psykologen Sverre Brun-Gulbrandsen, som var forskningssjef

ved Statens institutt for alkoholforskning, bidro i det banebrytende, svensk-norske verket *Kvinnors liv og arbete* (1962), redigert av Edmund Dahlström, som representerte et viktig bidrag til den skandinaviske sosial-konstruktivistiske versjonen av kjønnsrolleteorien som et teoretisk verktøy til å endre kjønnsrelasjonene. Kjønnsrolleteoriens skandinaviske utforming skilte seg fra den anglosaksiske, der kjønnsrolleteorien i større grad inngikk i legitimering av rådende kjønnsarrangement (se Holter 1996, Leira 1992b og Ellingsæter 2000).

I løpet av 1960-tallet ble den kjønnsrolleteoretiske tilnærmingen paradigmatisk i studiet av kjønnsrelasjoner i Skandinavia, og ved inngangen til 1970-tallet kulminerte den skandinaviske kjønnsrolleperioden med Harriet Holters doktorgradsavhandling *Sex Roles and Social Structure*, som ble utgitt på engelsk og fikk stor internasjonal innflytelse. Så ble kjønnsrolleteorien og tilhørende begrepsapparat forlatt innenfor familieforskningen og den nye kvinneforskningen allerede tidlig på 1970-tallet, til fordel for andre perspektiver som la vekt på makt og undertrykkelse, som patriarkat- og klasseteori. I 1975 publiserte Holter og kolleger boken *Familien i klassesamfunnet* fra prosjektet om barnefamilier, og i 1984 kom *Patriarchy in a Welfare State* med Holter som redaktør.

I det følgende vil jeg gå opp sporene etter konkret samproduksjon av kunnskap og politikk som kan kaste lys over overgangen fra den mannlige forsørgermodellen til toforsørgermodellen som ideal.

Gjennomslag for toforsørgermodellen i familie- og likestillingspolitikken

I hvilken grad ble kritikken av den mannlige forsørgermodellen og ideer fra den skandinaviske kjønnsrolleteorien tatt opp og brukt som handlingsgrunnlag for politikk? Det finnes ingen systematisk utforskning av hvordan kjønnsrolleteorien konkret ble brukt som grunnlag for politikkutspill i Norge. I Sverige har historikeren Roger Klinth (2002) gjort en analyse av utviklingen av den svenske pappapolitikken. Han identifiserer en to-sporstrategi der man tidlig og tydelig gikk inn for å fremme både kvinners yrkesaktivitet og menns deltakelse i omsorgen for barna, og der kjønnsrolleteorien ble aktivt brukt i argumentasjonen for denne politikken fra 1960-tallet, som tok utgangspunkt i kjønnsrollenes foranderlighet og sammenhengen mellom kvinners rett til selvrealisering gjennom arbeid og behovet for avlastning med omsorgsopp-

gavene hjemme, der en ny modell for farskap tidlig ble et viktig element. Tilsvarende studier finnes ikke for Norge, men kritikken av den mannlige forsørgermodellen synes også her å ha blitt tatt opp og spilt inn i politikken gjennom samproduksjonsprosesser der forskere deltok direkte, og gjennom andre grenseorganisasjoner, slik de to eksemplene nedenfor tyder på.

I 1964 nedsatte Arbeiderpartiet et utvalg på høyt nivå for å utrede kvinnens plass i samfunnet. Utvalget ble ledet av partiets formann, statsminister Einar Gerhardsen, og var bredt sammensatt, med fremstående politikere og representanter fra fagbevegelsen. I tillegg deltok flere eksperter, blant andre sosiologen Harriet Holter, og barnepsykologen Åse Gruda Skard. Utredningen la vekt på betydningen av økt yrkesaktivitet blant kvinner og lik rett til lønnet arbeid og samme ansvar for familielivet for kvinner og menn (Skard 2006). Med dette utvalget ble ideen om den mannlige forsørgermodellen forlatt og likedelingsmodellen satt på dagsordenen i Arbeiderpartiet.

Også sosiale bevegelser bidro med innspill i samme retning. Teori og reformforslag ble utviklet i et samspill; Margarete Bonnevie bidro helt fra 1930-tallet både til teoretiseringen av forholdet mellom den mannlige forsørgermodellen og kvinneundertrykkelse og med politikkinns spill som leder av Norsk Kvinnesaksforening. Grønseth (1956, 1970) tok Bonneviens ideer inn i academia, og bidro selv med konkrete reformforslag på bakgrunn av egen teoretisering: I tillegg til deling av det betalte og ubetalte arbeidet mellom foreldre mente Grønseth også at samfunnet skulle bære en større andel av forsørgerbyrden gjennom omsorgslønn. I 1968 vedtok den nordiske sammenlutningen av kvinneorganisasjoner (Nordic Federation of Women's Rights Associations) en resolusjon som pekte ut den mannlige forsørgermodellen som den viktigste hindringen for kvinners deltakelse i samfunnet, og understreket behovet for endringer i sosial- og skattelovgivningen som viktige skritt i retning likestilling i alle skandinaviske land (Schönberg 1969). Grønseth var oppdatert på den gjenklang kritikken av den mannlige forsørgermodellen hadde vakt i kvinnebevegelsen, og refererte til Schönberg i et paper han la frem på den internasjonale sosiologkonferansen i Varna i 1970 (Grønseth 1970). I dette paperet skjerpet han tonen med tittelen "The dysfunctionality of the male provider role in industrialized societies". I tiden fra begynnelsen av 1930-tallet og frem mot slutten av 1960-tallet ble dermed kritikken av den mannlige forsørgermodellen utviklet av ulike aktører og i en vekselvirkning mellom sosiale bevegelser og academia før den fant veien til politikken.

I familiemeldingen 1973–74 (St.meld. 51 (1973–74)) ble kritikken av den mannlige forsørgermodellen bakt inn i politikken ved at en individualisert modell av familien ble lagt til grunn for familiepolitikken, der begge foreldres selvfor-sørgelse var hovedelementet, mens meldingen ble kritisert for ikke å ha en politikk for familien som helhet (Holter og Ve Henriksen 1975). Samtidig ble familie-politikken utpekt som sentral arena for å fremme likestilling. Likestilling skulle først og fremst oppnås gjennom realisering av dobbel fulltidsmodellen, og økt yrkesdeltakelse blant kvinner og utbygging av barnehager ble utpekt som de viktigste virkemidlene. I første omgang var dette kanskje i hovedsak et ideologisk skifte; i praksis viste det seg at reformene lot vente på seg og heller kom i etterkant av enn å legge til rette for mødres yrkesaktivitet (Leira 1992).

Til tross for at kritikken av den mannlige forsørgermodellen og tofor-sørgermodellen som prinsipp ble en del av politikken, gikk politikktutformingene på 1970-tallet utenom Erik Grønseth og prosjektet Ektefelledelt arbeidstid. I *Familien i klassesamfunnet* pekte Holter og Ve Henriksen (1975:18) på at Grønseth var den som helt siden midten av 1950-tallet hadde teoretisert sammenhengen mellom den mannlige forsørgermodellen, den autoritære familien og kvinneundertrykkelse, og som hadde kommet med teoretisk funderte, konkrete reformforslag, og Holter og Ve Henriksen diskuterte hvorfor hans forslag ikke hadde vunnet mer gjenklang på politisk og administrativt hold. Som mulige forklaringer trakk de frem tre forhold: Deltidsmodellen ble sett som uforenlig med arbeidslivets krav, omsorgslønn kunne få den utilsiktede konsekvens at kvinner ble bundet til hjemmet (jamfør den senere diskusjonen om kontantstøtten)⁴, og Grønseths liberale syn på seksualitet og ekteskap kan ha medvirket til å undergrave hans legitimitet og dermed også gjennomslagskraften til hans ideer om ektefelledelt arbeidstid. Jeg vil her presentere flere mulige forklaringer på at det ble ”dobbeltarbeidsmodellen” – med Grønseths begrepsbruk – og ikke deltidsmodellen som fikk gjennomslag og mer generelt, hvorfor arbeidstidsreduksjoner ikke ble en viktig del av likestillingsmodellen.

Hvorfor fikk ”doppel-fulltidsmodellen” gjennomslag?

Når likestillingsprosjektet ikke lyktes med å rokke ved normen om fulltidsarbeid for menn eller ved forholdet mellom det lønnede og det ulønnede arbeidet i form av en generell reduksjon av arbeidstiden, må det ses i lys av det sosialdemokratiske prosjektets forankring i en vekst- og rasjonalitetslogikk,

der produksjonslivets og arbeidsmarkedets krav ble overordnet andre mål (Slagstad 1998). En konsekvens er at både arbeidstidsspørsmål og lønnsdannelse i stor grad har blitt overlatt til partene i arbeidslivet, der kvinner har vært svakt representert og likestilling i praksis har blitt underordnet den frie forhandlingsretten. Dette inngår i et mer generelt mønster av "likestillings vikeplikt" (Skjeie og Teigen 2003). På den ene siden ble noen av kvinnebevegelsens krav, i løpet av 1980-tallet, langt på vei institusjonalisert og tatt opp i statsapparatet gjennom reformer som lengre foreldrepermisjon, (om enn fortsatt langsom) barnehageutbygging og oppbygging av et statlig likestillingsapparat. På den andre siden ble hensynet til likestilling og kvinner underordnet andre politiske mål. Et eksempel er underordningen av kvinneperspektivet i distriktpolitikken kvinnesatsing (Lothrington 2002).

Likestillingens vikeplikt mener jeg også må forstås i lys av likestillingslovens utforming i kjønnsrolleteoriens skygge; der det som ble beholdt av den opprinnelig kritiske kjønnsrolleforskningen ble omdefinert i retning av et harmonisk rollebegrep og en kjønnsnøytral og konfliktfri forståelse av forholdene mellom kjønnene.

Et annet moment er likestillingspolitikkenes nærhet til (og sammenfall med) familiepolitikken. Kvinners og kvinneorganisasjonenes rolle i velferdsstatsoppbyggingen har fått økende oppmerksomhet de senere årene (Berven og Selle 2002). Vike (2003, 2004) peker på kvinner som velferdsstatens frontlinje og på at velferdsstaten bygger på verdier som først og fremst kvinner har vært bærere av. Helga Hernes (1987) argumenterte for at kvinners status som klienter og ansatte i de skandinaviske velferdsstatene representerte et grunnlag for konsensus mellom kvinner på tvers av politisk orientering i spørsmål som gjaldt kvinner, først og fremst seksualpolitikk og i spørsmål som gjaldt organiseringen av hverdagslivet. Et samspill mellom kvinnekrav nedenfra og integreringspolitikk ovenfra representerte et potensiale for statsfeministisk politikk og en kvinnevennlig utforming av de skandinaviske velferdsstatene. I dag er det tydelig at det statsfeministiske prosjektet har ført til konkrete reformer særlig på det seksualpolitiske, familie- og barnepolitiske området, mens det har hatt mindre innflytelse på det økonomiske området.

Spørsmålet er om suksessen på "kvinnespesifikke" områder har blitt en felle, dvs. at likestillingsprosjektet har blitt innsnevret til familiesfæren – konkret uttrykt ved at ansvaret for likestillingspolitikken ble lagt til familiedepartementet. Slik kan likestillingspolitikkenes nærhet til (og sammenfall med) familiepolitikken ses som et av den kvinneskapte og kvinnevennlige velferdsstatens paradokser,

der suksessen på dette området kan ha bidratt til å innskrenke likestillingspolitikkenes virkeområde. En slik sammentrengning av likestillingsprosjektet til familiepolitikken kan igjen være et uttrykk for at politikk er det muliges kunst, og at avmakt i forhold til arbeidslivet som arena for å fremme likestilling har blitt kompensert gjennom en desto kraftigere oppslutning om de få virkemidlene som anses politisk mulig. Motsatt endringer i arbeidslivet som involverer flere sterke aktører, er permisjonsordninger og barnehager først og fremst avhengig av politiske beslutninger, og dermed lettere å gjennomføre.

Rodger (2003) peker på en generell tendens til at adferd, særlig på området "life politics", har blitt et hovedfokus for offentlig og ideologisk debatt, og advarer mot en utvasking av grensene mellom sosial kontroll og politikk, der familiepolitikk i økende grad blir erstattet med lovgivning som retter seg mot modifisering av adferd og moralsk regulering. Denne utviklingen innenfor politikken har sin parallell i samfunnsvitenskapenes fokus de to siste tiårene på individualisering, livsstilsspørsmål og kjønnskonstituerende subtiliteter, og bort fra spørsmål om omfordeling og makt, i tråd med Frasers (2003) påpeking av at spørsmål om omfordeling på 1970-tallet langt på vei har blitt erstattet av et økende fokus på spørsmål om anerkjennelse. I et slikt perspektiv blir spørsmål om fordeling av ressurser mindre legitime, og dette kan kanskje forklare at det har vært mindre fokus på pengespørsmål, som likelønn og pensjon enn på permisjonsdeling.

Når deling av arbeid og arbeidstidsreduksjoner ikke ble en del av dagens likedelingsmodell, kan det skyldes det sosialdemokratiske samfunnets vekst- og rasjonalitetslogikk og likestillingens generelle vikeplikt, samt likestillingslovens utforming i forlengelsen av en harmoniversjon av kjønnsrolleteorien. Videre kan krympingen av likestillingspolitikken til familiepolitikken representere en statsfeministisk felle. Endelig må vendingen av politikken i Norge ses i sammenheng med internasjonale trender mot større fokus på anerkjennelse og moralsk regulering.

Hvordan ble pappapolitikk til likestillingspolitikk – og omvendt?

I dag fremstår det likedelte foreldreskapet – og spesifikt fedrepolitikken – som hovedelementet i likestillingspolitikken. De første sporene går tilbake til den tidlige familieforskningen. I tillegg til Grønseth argumenterte Skard tidlig (1953) for menns deltakelse i omsorgen for barna som ledd i å bringe likestillingen videre.

Fra å ha vært et sentralt tema i den tidlige familieforskningen, ble imidlertid spørsmålet om menn og likestilling i liten grad gjenstand for empirisk forskning og politikk i løpet av 1970- og 1980-tallet. Samtidig har fedrepolitikk vært en lite påaktet understrøm i reformprosessene i familielovgivningen helt siden midten av 1970-tallet, fra de skilte fedregruppene gjennomslag i barneloven av 1981 (se Gundersens (1984) gjennomgang av prosessen frem til loven).

Med Mannsrolleutvalget (St.meld 4 (1988/89)) ble mannspolitikken nedenfra supplert med mannspolitikken ovenfra. Utvalget foreslo blant annet en egen fedrekvote av foreldrepermisjonen, men utvalget ble i samtiden også kritisert for et uavklart forhold mellom rettighetsperspektivet og omsorgsperspektivet: I sin hovedoppgave konkluderte Foshaug (1991) med at utvalget la til grunn en omvendt likestillingsforståelse og først og fremst sto for krav om rettigheter for menn som fedre. I en analyse av fedrerettighetsgrupper, der han også diskuterte kritikken av Mannsrolleutvalget, pekte Oftung (1995:9) på at når fedrerettigheter fikk et slikt gjennomslag i debatten skyldtes det den effektive vekslingen mellom et verdighets- og et offerperspektiv: "Det er slående å se at verdighetsperspektivet og offerperspektivet skaper et retorisk grep om debatten når de brukes om hverandre: Som offer kan en ikke klandres, som verdig kan man stille krav." Denne vekslingen skapte, ifølge Oftung, et grunnlag i kampen om sympati, ressurser og tillit, på områder som "skilsmisseforhandlinger, tildeling av foreldreansvar etter skilsmisse, eksklusiv rett til deler av fødselspermisjonen osv." Påpekningen av de fordelingsmessige konsekvensene av kamp om anerkjennelse foregriper Frasers (2003) poeng i debatten med anerkjennelsesteoretikeren Honneth, der hun peker på at spørsmål om anerkjennelse og fordeling må ses i sammenheng.

Mannsrolleutvalget kan ses som en grenseorganisasjon der den statsfeministiske politikken rettet mot å få menn til å ta et større ansvar i familien forenes med organiserte fedreinteressers rettighetskamp nedenfra. I den videre utviklingen av fedrepolitikken hentes også elementer fra den tidlige norske familieforskningen frem igjen, som den negative effekten av farsfraværet og det derav følgende behovet for mannlige rollemodeller. Policy-dokumenter som "Tid for barna" (NOU 1993:12) og "Pappa kom hjem" (NOU 1995:27) argumenterer for hvorfor far er så viktig med grunnlag i denne tenkningen, og betydningen av mannlige rollemodeller brukes som begrunnelse for rekruttering av menn til skoler og barnehager. At Tiller selv tok avstand fra konklusjonene fra farsfraværersforskningen (Tiller 1985), synes ikke å ha påvirket resirkuleringen av farsfraværet som vitenskapelig sannhet (Bjørnholt 2009b).

Revitaliseringen og omformuleringen av spørsmålet om menn og likestilling, der menns større bidrag til barneomsorgen i økende grad kom til å bli sett i sammenheng både med barns behov for far og med økt anerkjennelse og økte rettigheter for menn som foreldre, kan også ha bidratt til at deling av permisjon ble et så sentralt element i den likedelingsmodellen som fikk gjennomslag. Dette virkemiddelet kunne videre begrunnes både utfra en likestillingsdiskurs og utfra en fedrerettighets- og anerkjennelsesdiskurs. En politikk som først og fremst består i anerkjennelse av far og sosial kontroll/adferdsregulering av foreldre i spedbarnsfasen, kan videre forstås i lys av den generelle tendensen mot vektlegging av anerkjennelse fremfor omfordeling (Fraser 2003) og dreiningen av politikken i retning av regulering og kontroll av adferd (Rodger 2003).

Når permisjonsdeling ble et så viktig element i dagens likedelingsmodell, kan det skyldes en revitalisering og omformulering av spørsmål om menn og likestilling som ga grunnlag for nye allianser. Med den resirkulerte ideen om farsbehovet fra den tidlige familieforskningen og harmoniserende kjønnsrolletenkning som felles teoretisk forståelsesramme, kunne statsfeministisk politikk for å fremme omsorgsmannen forenes med organiserte fedreinteressers kamp for anerkjennelse og rettigheter.

Konsekvenser av den hegemoniske likedelingsmodellen

Jeg har her gjort et forsøk på å rekapitulere hvordan en radikal visjon om likedeling av arbeid og omsorg ble redusert til et begrenset prosjekt om deling av permisjon. Avslutningsvis vil jeg peke på noen mulige problematiske sider ved den modellen som fikk gjennomslag.

Samtidig som likedeling av omsorg og dobbel-fulltidsmodellen fremstår som en hegemonisk modell for likestilling, er det et sprik mellom dette hegemoniske idealet og virkeligheten. Fortsatt følger lønnsarbeid og foreldreskap kjønnete mønstre der fedre jobber mest mens mødre har kortere arbeidstid (Kitterød 2005). Bare et mindretall av småbarnforeldre innretter seg i tråd med rådende ideal om to fulltidsjobber (Bø et al. 2008), og Norge skiller seg ut internasjonalt med høy grad av deltid (Lohne og Rønning 2004). Ved at det først og fremst er kvinner som jobber deltid og dermed setter grenser for arbeidslivet på egen bekostning, opprettholdes "likestilling light" (Skrede 2004). Ettersom arbeid/familiekonflikten ikke tematiseres som et samfunns-

ansvar og som et ansvar for menn, fremstår kvinners ensidige tilpasninger som individuelle, frie og private valg.

Lewis (2003) og Ketscher (2001) har pekt på at politikk og rettspraksis som tar utgangspunkt i en "forestilt likestilling", og som ikke tar høyde for kvinners og menns ulike tilpasninger til arbeid og familie og kvinners større omsorgsansvar, kan skape utilsiktede negative konsekvenser for kvinner. Ketscher peker på tendensen til at kvinner og menn ses som og behandles som selvforsørgende individer ved samlivsbrudd, der kvinners ubetalte omsorgsinnsats og karrieretap i løpet av samlivet i mindre grad gjøres relevant for det økonomiske oppgjøret ved samlivsbrudd enn før. Det sterke fokuset på den "lille likestillingen" i familien, i form av økt foreldrepermisjon blant fedre, kan overskygge mangel på likestilling på andre områder, så som fordeling av makt og ressurser mellom kvinner og menn i arbeidslivet og i samfunnet ellers.

Denne gjennomgangen av den historiske prosessen bak dagens modell for likestilling i familien, og krympingen fra et ambisiøst til et lite deleprosjekt, kan lett leses som en nostalgisk beretning og et forsvar for det "store likestillingsprosjektet" representert ved Grønseth og prosjektet Ektefelledelelt arbeidstid. Det er ikke gitt at dette bør bli konklusjonen. Tvert om kan analysen utvides til også å stille spørsmål ved hvordan delemodellen generelt og tanken om likedanning av menns og kvinners livsløp fikk gjennomslag som enerådende modell for likestilling, mens andre tema og tilnærminger, som verdsetting og omfordeling, ble skjøvet i bakgrunnen. Dette er spørsmål som i økende grad er blitt aktualisert gjennom nyere forskning på foreldreskap og klasse, og i den postkoloniale kritikken av den skandinaviske statsfeminismen.

Nyere forskning på barnefamiliers omsorgsarrangementer tyder på at likedelingsmodellen først og fremst sammenfaller med middelklassens familieideal (Stefansen og Farstad 2008a). Det at politikken i økende grad utspiller seg i det moralske register og tar form av adferdsregulerende tiltak med utgangspunkt i en modell tilpasset middelklassens familieprosjekter, kan bidra til økt polarisering mellom elite og "folk flest", og til at politikken – og politikerne – mister legitimitet (Stefansen og Farstad 2008b). Den postkoloniale kritikken problematiserer hvordan den nordiske modellen for likestilling kommer til å inngå i forskjellsskapende diskurser og paternaliserende siviliseringsstrategier rettet mot "de andre" (Vuori 2009, Larsen 2009, Yang 2009). I lys av kritikken fra klasse- og minoritetsperspektiv bør det bli et spørsmål om man skal holde fast ved én hegemonisk modell for likestilling eller om tiden er inne til å tenke på nytt, både teoretisk og politisk, om hvordan kjønnsrettferdighet kan oppnås.

Mens jeg var i ferd med å avslutte denne artikkelen kom forslaget fra Høyrekvinnene i januar 2010 om å avskaffe fedrekvoten. Dermed brytes den langvarige konsensusen om det ”lille likestillingsprosjektet”. Hva som kan bli konsekvensene av en politisering langs en høyre-venstreakse er for tidlig å si.

Jeg vil takke to anonyme fagfeller og ikke minst de to redaktørene for konstruktive kommentarer.

Noter

1. Prosjektet Ektefelledelelt arbeidstid ble gjennomført ved Institutt for sosiologi, UiO, og ledet av Erik Grønseth, på oppdrag fra Norges familieråd ved dets leder Ola Rokkones. Ideen var at mann og kone skulle dele både jobb og det ubetalte arbeidet hjemme. I 1969 ble fire store produksjonsbedrifter i Oslo-området rekruttert, og stilte i alt 40 delejobber til rådighet. Imidlertid var responsen fra deltakere fra arbeiderklassen lav, og prosjektet endte med å rekruttere par etter snøballmetoden. I alt 16 par deltok, hvorav et flertall akademikere. Parene jobbet deltid, de fleste i hver sine jobber, men noen delte også samme jobb, og delte på å være hjemme i ulike former for foreldreskift. Forskningen fokuserte særlig på arbeidsdelingen hjemme, kvaliteten på samliv og familieliv og deltakernes deltakelse i det sivile samfunnet. Funnene ble oppsummert i en rapport (Grønseth, 1975), og en rekke artikler i internasjonale tidsskrifter og bøker, samt i Lars Grues magisteravhandling (Grue, 1978). Første del av oppfølgingsprosjektet ble gjennomført med støtte fra det daværende Barne- og familiedepartementet i 2005. Erik Grønseth gjorde prosjektet mulig ved å oppspore og kontakte de opprinnelige deltakerne i prosjektet før han døde høsten 2005. Et eget prosjekt om generasjonsoverføring som inkluderte de nå voksne barna fra eksperimentfamiliene, *Work-sharing couples – men in change and intergenerational transmission*, ble gjennomført med støtte fra Norges forskningsråd (Frisam) 2007/2008, ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi (UiO) i samarbeid med Tone Schou Wetlesen, som også var prosjektleder.
2. Norges familieråd ble etablert av legen Ola Rokkones og var finansiert over statsbudsjettet 1969–1978. Historien om Norges familieråd er ikke skrevet. Så langt jeg har kunnet bringe i erfaring var prosjektet Ektefelledelelt arbeidstid dets viktigste konkrete prosjekt.
3. Mens Erik Grønseths forhold til Wilhelm Reichs teorier er godt kjent, og er tema i en nylig publisert artikkel (Sand 2006), har inspirasjonen fra Bonnevie fått mindre oppmerksomhet.
4. I prosjektet Ektefelledelelt arbeidstid var det deltid for begge foreldre som ble utprøvd – forslaget om omsorgslønn ble ikke forsøkt satt ut i livet.

Litteratur

- Bacchi, C.L. (1999) *Women, Policy and Politics. The Construction of Policy Problems*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage
- Bengtsson, M. (2007) Gendered subjectivity in Sweden 1959–1993: Psychological discourses of gendered subjectivity in relation to history, materiality, political appeals and psychological truth-regimes. What about 2007? *International Journal of Critical Psychology*, 19, 147–183
- Berven, N. og Selle, P. (2001) *Svekket kvinnemakt: de frivillige organisasjonene og velferdsstaten*. Makt- og demokratiutredningen 1998–2003. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Bjørnholt, M. (2009a) Norwegian Work-Sharing Couples Project 30 years later. Revisiting an experimental research project for gender equality in the family. *Equal Opportunities International*, 28, 4, 304–323
- Bjørnholt, M. (2009b) Fathers and sons – gender socialization and intergenerational transmission revisited. *NORMA, Nordic Journal for Masculinity Studies* 4, 1, 83–102
- Bjørnholt, M. (kommer) How men became the local agents of change towards gender equality. (Under vurdering av tidsskrift)
- Bonnevie, M. (1932) *Ekteskap og arbeide*. Oslo: Some
- Brun-Gulbrandsen, S. (1962) ”Kjønnsroller og sosialisering”. I: Dahlström, E. (red.) (1962) *Kvinnors liv och arbete. Svenska och norska studier av ett aktuellt samhällsproblem*. Stockholm: Studieförbundet näringsliv och samhälle
- Bø, T.P. et al. (2008) *Arbeidstiden mønstre og utviklingstrekk*. Rapport 12. Oslo: Statistisk sentralbyrå
- Castel, R. (1973) *Le psychanalyste. L'ordre psychanalytique et le pouvoir*. Paris: Maspéro
- Dahlström, E. (1962) *Kvinnors liv och arbete. Svenska och norska studier av ett aktuellt samhällsproblem*. Stockholm: Studieförbundet näringsliv och samhälle
- Dahlström, E. (1962) ”Analys av könsrolldebatten”. I: Dahlström, E. (red.) (1962) *Kvinnors liv och arbete. Svenska och norska studier av ett aktuellt samhällsproblem*. Stockholm: Studieförbundet näringsliv och samhälle
- Donzelot, J. (1977) *La police des familles*. Paris: Minuit
- Ellingsæter, A.L. (2000) ”Modernitet og forståelser av kjønn. Problemet med mange navn”. I: *Kunnskap og refleksjon. ISF 1950–2000*. Oslo: ISF

- Eydal, G.B. og Gíslason, I. (2008) *Equal rights to earn and care – parental leave in Iceland*. Reykjavik: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands
- Fosshaug, Henrikke (1991) *Kjekt å ha!: rettighetspappaer, plikt barn og ansvarsmødre*. Hovedoppgave administrasjon og organisasjonskunnskap. Universitetet i Bergen
- Fraser, N. og Honneth, A. (2003) *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*. London, New York: Verso
- Gíslason, I. (2009) ”Pappaperm uten effekt på likelønn”. Presentasjon lastet ned fra *Kilden* 03.11.2009: <http://kilden.forskningsradet.no/c17251/artikkel/vis.html?tid=66952>
- Glejfjell, S. (1984) *Ektefelledelt arbeidstid som alternativ likestillingsmodell: Den norske befolknings ønsker om realisering av modellen*. Skrift nr. 54, Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo
- Grønseth, E. (1956) *Seksualitet, sosialisering og sosiologisk teori: Betragtninger over Parsons analyse av sosialisering og samfunn i lys av Reich*. Oslo: ISF
- Grønseth, E. (1970) *The dysfunctionality of the husband provider role in industrialized societies*. Paper presentert på VII World Congress of Sociology, 1970, Varna, Bulgaria
- Grønseth, E. (1975) *Også mannen på deltid i yrkeslivet*. Oslo: Norges familieråd
- Gundersen, L. (1984) *Barneloven blir til – forhistorie – debatt – resultat (lov om barn og foreldre av 8. april 1981)*. Bergen: Universitetet i Bergen
- Halrynjo, S. og Lyng, S. (2009) Preferences, constraints or schemas of devotion? Exploring Norwegian mothers’ withdrawals from high-commitment careers. *British Journal of Sociology*, 60, 2, 321–343
- Hernes, H. (1987) *Welfare State and Women Power. Essays in State Feminism*. Oslo: Universitetsforlaget
- Holter, H. (1962) ”Kjønnsroller og sosial struktur”. I: Dahlström, E. (red.) (1962) *Kvinnors liv och arbete. Svenska och norska studier av ett aktuellt samhällsproblem*. Stockholm: Studieförbundet näringsliv och samhälle
- Holter, H., Ve Henriksen, H., Gjertsen, A. og Hjort, H. (1975) *Familien i klassesamfunnet*. Oslo: Pax forlag
- Holter, H. (1984) (red.) *Patriarchy in a Welfare State*. Oslo: Universitetsforlaget
- Holter, H. (1996) ”Kvinneforskning: Utvikling og tilnærming”. I: Holter, H. m.fl. (red.) *Hun og han. Kjønn, forskning og politikk*. Oslo: Pax
- Ingleby, D. (1984) The ambivalence of psychoanalysis. *Radical Science* 15, 39–71

- Ingleby, D. (1985) Professionals as socializers. The 'psy complex'. I: Spitzer, S. og Scull, A.T. (red.) *Research in Law, Deviance and Social Control* 7, 79–109.
- Jasanoff, S. (2004) *States of Knowledge: The Co-Production of Science and Social Order*. London: Routledge
- Jonsdottir, S. (2008) "National report on the Icelandic experience of parental leave provision". I: *The Parental Leave System in Iceland. Organisation of exchange of good practices on gender equality*. Brussel: European Commission, DG for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities/Focus Consultancy/GOPA-Cartermill
- Ketscher, K. (2001) "Kvinneres rettigheter i et nytt rettslig landskap". I: Tranøy, B.S. og Østerrud, Ø. (2001): *Mot et globalisert Norge?* Oslo: Gyldendal Akademisk
- Kitterød, R.H. (2005) *Han jobber, hun jobber, de jobber. Arbeidstid blant småbarnsforeldre*. Rapport 2005/10. Oslo: Statistisk sentralbyrå
- Klinth, R. (2002) *Göra pappa med barn: den svenska pappapolitiken 1960–95*. Umeå: Boréa
- Larsen, N.B. (2009) "Institutionalized nationalism and orientalized others in parental education". I: Keskinen, S., Touri, S., Irni, S. Mulinari, D. (red.) *Complying with colonialism: gender, race and ethnicity in the Nordic region*. Surrey, UK/Burlington USA: Ashgate Publishing
- Leira, A. (1992) *Welfare States and Working Mothers. The Scandinavian Experience*. Cambridge: Cambridge University Press
- Leira, A. (1992b) "Hankjønn, hunkjønn og intetkjønn". I: Taksdal, A. og Widerberg, K. (red.) *Forståelser av kjønn*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Lewis, J. (2003) "Family breakdown, individualism and the issue of the relationship between family law and behaviour in post-war Britain". I: Cunningham-Burley, Sarah and Lynn Jamieson (red.) *Families and the state: changing relationships*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Lohne, Y. og Rønning, E. (2004) Høy yrkesdeltakelse i arbeidslivet. *Samfunns-speilet*, 4
- Lothrington, Ann Therese (2002) *Ikke for kvinnes skyld... En analyse av kvinneverttet distriktspolitikk i Norge 1980–2000*. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Tromsø
- Lundquist, Å. og C. Roman (2008) Construction(s) of Swedish Family Policy, 1930–2000. *Journal of Family History*, 33, 2, 216–236
- Mannspanelet (2008) *Mannspanelet konklusjonsnotat- med panelets anbefalinger til tiltak*

- Norges familieråd (1975) *Delt arbeidstid også for mannen. Innstilling fra komiteen som har vurdert forutsetningene for realisering av "Ektefelledelelt arbeidstid"*
- NOU (1993:12) *Tid for barna*. Barne- og familiedepartementet
- NOU (1995:27) *Pappa kom hjem*. Barne- og familiedepartementet
- NOU (2008:6) *Kjønn og lønn. Fakta, analyser og virkemidler for likelønn*. Barne- og familiedepartementet
- Oftung, Knut (1995) "Menns bevegelser". *Kvinneforskning*, 19, 1, 4–13
- Rodger, John (2003) "Family life, moral regulation and the state: Social steering and the personal sphere". I: Cunningham-Burley, S. og Jamieson, L. (red.) *Families and the state: changing relationships*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Rose, N. (1985) *The psychological complex. Psychology, politics and society in England*. London: Routledge & Kegan Paul
- Rose, N. (1999) *Governing the Soul: The Shaping of the Private Self*. London: Free Association Books. (Opprinnelig utgitt 1990)
- Rose, N. (2008) Psychology as a social science. *Subjectivity*, 25, 446–462
- Sand, H. P. (2006) "Wilhelm Reich and Erik Grønseth: Character Analysis and its Influence in Norwegian Sociology". I: Øverland, G. (red): *Sociology at the Frontiers of Psychology*. Cambridge Scholars Press
- Schönberg, A. (1969) The concept of the male breadwinner, *Hertha* 5, s. 10–13 og 27
- Sejersted, F. (2005) *Sosialdemokratiets tidsalder*. Oslo: Pax
- Skard, Å.G. (1953) *Likestilling i tredje akt*, særtrykk Norsk kvinnesaksforening 2009
- Skard, T. (2006) Tale til Stortinget, gjengitt i Kilden
- Skjeie, H. og Teigen, M. (2003) *Menn imellom. Mannsdominans og likestillingspolitikk*. Makt- og demokratiutredningen 1998–2003. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Skrede, K. (2004) Familiepolitikken grense – ved "likestilling light"? I: Ellingsæter, A.L. og A. Leira (red.) *Familien og velferdsstaten – utfordringer og dilemmaer*. Gyldendal Akademisk, Oslo
- Slagstad, R. (1998) *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax
- Stefansen, K. og Farstad, G.R. (2008a) Småbarnsforeldres omsorgsprosjekter. Betydningen av klasse. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 49, 3, 343–374
- Stefansen, K. og Farstad, G.R. (2008b) Diskriminerende familiepolitikk, kronikk, *Morgenbladet*, 29. februar

- St.meld. 51 (1973–74) *Barnefamilienes levekår*
- St.meld. 4 (1988/89) *Manifest. Mannsrolleutvalgets sluttrapport*
- St.meld. nr. 8 (2008–2009) *Om menn, mannsroller og likestilling*
- Taylor, P. (1995) Building on construction: An heterogenous constructionism. Using an analogy from psychology and a sketch from socioeconomic modelling. *Perspectives on Science*, 3, 66–98
- Thue, F. (1997) *Empirisme og demokrati: Norsk samfunnsforskning som etterkrigsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget
- Tiller, P. O. (1985) "Gjensyn med farsfravær – eller 'Det kommer an på'" I: Bø, I(ngerid) (red.) *Barn i miljø. Oppvekst i utviklingsøkologisk sammenheng*. Oslo: Cappelen
- Venn, C. (1998) The subject of psychology, I: Henriques, J., Hollway, W., Urwin, C. Venn, C. og Walkerdine, V. *Changing the Subject. Psychology, Social Regulation and Subjectivity*. London, New York: Routledge. (Opprinnelig utgitt 1984)
- Vike, H., Bakken, R., Brinchmann, A., Hauklien, H., Kroken, R. (2003) *Maktens samvittighet: Om politikk, styring og dilemmaer i velferdsstaten. Makt- og demokratiutredningen 1998–2003*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Vike, H. (2004). *Velferd uten grenser. Den norske velferdsstaten ved veiskillet*. Akribe Forlag
- Vuori, J. (2009) Guiding migrants to the realm of gender equality. I: Keskinen, S., Touri, S., Irni, S. Mulinari, D. (red.) *Complying with Colonialism: Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Surrey, UK/Burlington USA: Ashgate Publishing
- Wisselgren, P. (2008a) "Reforming the Science-Policy Boundary: The Myrdals and the Swedish Tradition of Governmental Commissions". I: Eliaeson, S. og Kalleberg, R. (red.) *Academics as Public Intellectuals*. Newcastle: Cambridge Scholars Press
- Wisselgren, P. (2008b) "Vetenskap och/eller politik? Om gränsteorier och utredningsväsendets vetenskapshistoria". I: Sundin, B. og Göransdotter, M. (red.) *Mångsysslare och gränsöverskridare: 13 uppsatser i idéhistoria*. Umeå: Dept of Historical Studies
- Yang, C.-L. (2009) Whose feminism? Whose emancipation? I: Keskinen, S., Touri, S., Irni, S. Mulinari, D. (red.) *Complying with Colonialism: Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Surrey, UK/Burlington USA: Ashgate Publishing

Sammendrag

Denne artikkelen tar utgangspunkt i kritikken av den mannlige forsørgermodellen slik den ble formulert i den tidlige norske familieforskningen og Erik Grønseths radikale modell for deling av forsørgeransvar og omsorg. Disse ideene ble prøvd ut i et eksperimentelt forskningsprosjekt der ektepar arbeidet deltid og delte på å stelle hjemme tidlig på 1970-tallet, en periode der norsk familiepolitikk var i sin utforming. Til tross for prosjektets ambisjon om å påvirke politikken, fikk arbeidsdelingsmodellen ikke gjennomslag i politikktutformingene, og deling av det betalte arbeidet og reduksjon av arbeidstiden ble ikke noe viktig element i likestillingspolitikken. Tvert om, hevder denne artikkelen, har likestillingspolitikken krympet fra et bredt prosjekt om deling av det betalte og ubetalte arbeidet, til et snevert fokus på deling av permisjon.